

diska potřeb plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů (s. 283).

Právě zde se otevírá řada úkolů před sociologií. Příprava plánů sociálního rozvoje pracovních kolektivů podniků, sociálně ekonomického rozvoje odvětví, měst a oblastí i celostátního plánu hospodářského a sociálního rozvoje vyžaduje včasné řešení řady teoretických otázek i metodických postupů v oblasti nadmíru obtížné. Již poznání sociální sféry, zejména však její kvalifikované řízení, je úkolem, který si reálně může klást jen socialistická společnost, vedená marxistickou komunistickou stranou. V tomto smyslu vrcholí i argumentace recenzované práce.

Jaroslav Kohout

J. Kohout: Sociální analýza a řízení socialistického podniku

Praha, Práce 1976, 286 s.

Nové podmínky rozšířené reprodukce v období spojování výsledků vědeckotechnické revoluce s budováním rozvinuté socialistické společnosti vyzdvihují do popředí zvláště rozvoj vědy a techniky a s ním spjatý všestranný rozvoj pracujících. Na tomto základě se hlavní pozornost společenských věd v socialistické světové soustavě začíná soustřeďovat k zdokonalení systému řízení a prognózování sociálních procesů, zvláště pak v oblasti plánování, jež je obohacováno o celý systém prognostiky a systém generálních a realizačních programů. V jednotlivých závodech a územních celcích se rychle rozvíjí sociální plánování, které je závěrečným dlouhodobých socialistických snah o zdokonalení komplexní péče o pracující, jejichž všeobecná politická, kulturně technická a kvalifikační úroveň se stává rozhodujícím intenzivním faktorem ekonomického růstu.

Jeden z prvních, který se již od přelomu padesátých a šedesátých let problematikou sociální analýzy jako základny plánování sociálního rozvoje kolektivu pracujících v Československu zabývá, je kolektiv katedry ekonomické sociologie a psychologie VŠE, vedený prof. Jaroslavem Kohoutem.

Prof. J. Kohout shrnul bohaté znalosti a zkušenosti do svého zatím nejzávažnějšího a nejrozsáhlejšího díla *Sociální analýza a řízení socialistického podniku*. Svě dílo logicky rozčlenil do 7 částí, z nichž první dvě (*Úvod a Marxistické pojetí sociální analýzy*) věnoval teoretickým a metodologickým otázkám, třetí část *aplikaci sociální analýzy v řízení socialistického podniku*. Čtvrtá část představuje konkretizaci závěrů úvodních kapitol na konkrétní sociální analýzu kolektivu pracujících n. p. Elektro-Praga Hlinsko, navazující na první komplexní sociologický průzkum v n. p. Tesla Pardubice. V páté části, nazvané *Socialistický podnik a socialistická spo-*

lečnost, se autor věnuje vztahům mezi sociální analýzou a plánováním v mikrosféře (podniku) a mezzosféře (oblasti – plánování sociálně ekonomického rozvoje odvětví, měst a územních celků). Šestá část pojednává o *sociální analýze jako metodě řídicí práce vedoucích hospodářských pracovníků*. V závěru autor stručně shrnuje a uzavírá výsledky díla.

Práce představuje ucelený pokus o vytvoření filozoficky a historicky zdůvodněné marxisticko-leninské teorie sociální analýzy. Vychází z programových usnesení posledních sjezdů komunistických stran, které soustřeďují pozornost společenských věd na komplexní řízení sociálních procesů, sociální plánování a programování společenského rozvoje. Tím je dán i cíl studie: rozvoj sociální analýzy jako základ komplexního řízení sociálních procesů v socialistických podnicích a s nimi spjatých komunitách.

Široké pojetí problematiky – od teorie a metodologie sociální analýzy až po její využití v podnikové praxi – umožňuje autorovi dovést hluboký teoretický rozbor až ke konkrétní metodice použitelné při tvorbě informačních základny sociálního plánování v podnicích.

První teoretická část práce je koncipována na důsledně dialektickomaterialistické a historické bázi. Po přesném a zevrubném vysvětlení základních kategorií a pojmů sociální analýzy uvádí autor stručnou genezi pokusů o aplikaci sociální analýzy v řízení, počínaje utopisty, přes éru francouzské encyklopedie až po marxismus, který postavil sociální analýzu na vědecký základ.

Pozitivní výklad marxistického pojetí sociální analýzy a řízení sociálních procesů je rozvíjen na pozadí rozboru a kritiky buržoazní teorie a metody „Social Planning“. Předností zvoleného přístupu je přesné odlišení poznávací a apologetické stránky západních sociometrických metod, u nichž, podobně jako tomu bylo u taylorismu, lze využít jejich „racionálního jádra“ za předpokladu odvržení jejich kapitalistického způsobu aplikace.

Objektem sociální analýzy v podniku je *pracovní kolektiv*, jehož podstatu autor vykládá na základě bohatých znalostí a odkazů na zahraniční literaturu. Sporné je autorovo rozlišování pojmu „skupina“ a „kolektiv“, převzaté od sovětského sociologa N. S. Mansurova: „... je-li pracovní kolektiv vyšší formou pracovní skupiny, je brigáda socialistické práce vyšší formou pracovního kolektivu...“ (s. 98).¹ Vzniká tu nezodpovězená otázka: „Na jakém stupni svého rozvoje se „pracovní skupina“ stává „pracovním kolektivem“? Podobně i různé stupně rozvoje pracovních kolektivů bylo by třeba přesněji vymezit. Autor velmi správně ukazuje na *dynamické vazby kolektivů – osobnost – sociál-*

¹ Problém vymezení pracovního kolektivu a analýza jeho struktury nejsou v literatuře zdaleka vyřešeny a v sovětské i v naší literatuře existuje

ještě řada jiných přístupů, které nejsou v knize uvedeny.

ni okolí. V souhlase se „sociální kvalitou“ jako „podstatou zvláštní osobnosti“ (K. Marx, B. Engels, Spisy, I, SNPL, Praha 1961, s. 246) ukazuje, že onu „sociální kvalitu“ vytváří rozvoj osobnosti člověka „v kolektivu a kolektivem, přeměnou jeho samého v procesu *přetváření jeho sociálního okolí*“. Toto „sociální okolí“, které je základem formování „sociálního klimatu“, je v podmínkách socialistické ekonomiky plánovitě rozvíjeno a řízeno s cílem zajistit všestranný rozvoj pracujících. Je proto logické, že optimální rozvoj pracovních kolektivů i osobností pracujících je nutno založit na *sociálním plánování*.

Autor zakládá nejen celou teoreticko-metodologickou, ale i metodickou část na *ob-
sáhlém a ve světové literatuře až dosud oje-
dinělmém nástinu geneze sociálního plánování
v SSSR a ostatních socialistických zemích*.² Autorův nástin geneze není jen pouhým vý-
čtem „akcí“, ale obráží závažné mezinárodní
diskuse o obsahu a cílech sociálního plánová-
ní i o vztazích mezi ekonomickou a sociální
efektivností. Problematika cílů je správně po-
jata jako „hierarchický systém“, v němž vše-
stranný rozvoj pracujících a „humanizaci“
práce na podnikové úrovni nelze odtrhnout
od konkrétních výrobně hospodářských cílů
a růstu efektivnosti výroby. Nástin geneze
sociálního plánování v SSSR využívá v popi-
s klasické *vzorové struktury plánu sociálně
ekonomického rozvoje výrobního kolektivu*,
která obsahuje:

1. *zvýšení produktivity práce* na základě zlep-
šení pracovních podmínek,
2. *zdokonalení řízení* a účasti pracujících na
něm,
3. *změny sociální a profesionálně kvalifikač-
ní struktury*,
4. *zvýšení životní úrovně*,
5. *výchova osobnosti a využití volného času*,
6. *zdokonalování socialistických vztahů v ko-
lektivu*.

Zkušenosti sociálního plánování v socialis-
tických zemích a zvláště v SSSR jsou pro
autora rozsáhlým zdrojem poznatků, z nichž
vychází celá jeho koncepce sociální analýzy
jako základu sociálního plánování v ČSSR:
„*Plán sociálního rozvoje kolektivu pracujících*
může vzniknout jedině na základě *sociální
analýzy* výchozího stavu kolektivu, předpo-
kládá tedy všestranné zjištění – i pomocí
výzkumů – celé řady sociálních skutečností,
které jsou často velmi komplikované, poly-
kauzální a jen empiricky nejistitelné“ (s.
177). Sociální plán sám pak musí vycházet
z prognózy – dlouhodobého výhledu, na je-
hož základě se metodou programování vytváří
střednědobý a krátkodobý plán sociál-
ního rozvoje.

Organizace, metoda, a výsledky praktické
sociální analýzy jsou autorem podrobně po-

psány na konkrétním příkladě analýzy ko-
lektivu pracujících n. p. Elektro-Praga Hlin-
sko.

Jak tato, tak i ostatní analýzy podobného
druhu ukazují na omezenost sociálního plánu
podniku, pokud tento plán těsně nenavazuje
či nepřerůstá do komunity, kde se, zvláště
v mimopracovní době, vytváří velký prostor
pro sociální aktivity. Proto již v době, kdy
v literatuře neexistovala koncepce výzkumu
vztahu podnik – komunita, přistoupil vý-
zkumný kolektiv vedený prof. J. Kohoutem
k řešení této problematiky na základě řady
„hypotéz“ o vlivu mezzosféry na makrosféru
sociálního rozvoje. Vazba plánu sociálního
rozvoje podnikových kolektivů pracujících na
plány územních celků je v díle dokumento-
vána zkušenostmi z plánování sociálně ek-
onomického rozvoje měst a oblastí v SSSR.
Je nutno dodat, že ke konstrukci prvního
„vzorového“ plánu sociálně ekonomického
rozvoje leningradské oblasti byl zřízen aka-
demický *vědecko-výzkumný ústav sociálně
ekonomických problémů*, vybudovaný na dů-
sledně interdisciplinárních základech, na vy-
užití zkušeností Novosibiřského vědeckého
centra a bezprostředně spojující základní a
aplikovaný výzkum, teorii a národohospodář-
skou praxi, vědu a výuku kádrů. Ukazuje
se totiž, že „mnohostrannému“ charakteru
řízení a plánování sociálně ekonomického
rozvoje v podmínkách budování vyspělé so-
cialistické společnosti musí odpovídat i nová,
interdisciplinární organizace výzkumu řídi-
cích systémů, těsně spojená s národohospo-
dářskou, sociálně politickou a výrobní praxí
a s výchovou kádrů.

V souladu s tím autor věnuje poslední
část své práce otázkám stylu řízení a vedení
lidí jako nástroje sociální politiky a otáz-
kám výchovy a zvyšování kvalifikace vedou-
cích kádrů, zvláště pak odborníků pro reali-
zaci sociálních analýz v socialistických pod-
nicích.

Recenzovaná kniha je nejen hlubokou teo-
reticko-metodologickou analýzou problemati-
ky, ale přináší i množství systematicky zpra-
covaných údajů o vývoji sociální analýzy,
plánování a organizaci výzkumu v této ob-
lasti. Rychlý rozvoj teorie i praxe řízení a
prognózování sociálních procesů způsobuje
i rychlé „morální zastarávání“ některých
konkrétních údajů. Proto se zavádějí nové
metodiky – například v analýze sociálních
struktur byly vytvořeny mezinárodně unifika-
ované „pasporty“ sociálních ukazatelů.
V ČSSR byl připraven k experimentálnímu
zavedení sociální plán okresu Tachov a pra-
cuje se na metodice sociálního plánu daleko
ekonomicky složitějšího okresu Trutnov.
V období, kdy posuzovaná kniha byla v tisku,
došlo v oblasti výzkumu k sjednocení kon-
cepce hlavního úkolu plánu základního vý-

² Podrobné zhodnocení vývoje sociálního pláno-
vání se připravuje v rámci mezinárodní spolupráce
vědci SSSR, NDR, BLR, PLR, MLR a ČSSR. Bude
součástí mezinárodní publikace *Planning and*

Forecasting Social Processes. (ACADEMIA, Praha
1978), která bude předložena jako mezinárodní pří-
spěvek IX. světovému sociologickému kongresu
v Uppsale (1978).

zkumu (koordinátor ÚFS ČSAV) a stěžejního úkolu státního plánu ekonomického výzkumu (koordinátor Československý ústav práce a sociálních věcí) na výzkumu teoretických a metodických otázek sociálního plánování. Zároveň byl v rámci problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd *Vývoj sociální struktury, sociální plánování a prognózování* zahájen rozsáhlý mezinárodní výzkum této problematiky, koordinovaný ČSSR (ÚFS ČSAV). Integrace základního a aplikovaného výzkumu v ČSSR a jeho napojení na mezinárodní výzkum je mohutným faktorem znásobení výzkumných kapacit, efektivnosti výzkumné práce a prohloubení mezinárodní výměny zkušeností v tak závažné problematice, jako je sociální analýza a sociální plánování.

Kniha prof. J. Kohouta, který se svým výzkumným kolektivem udělal velký kus průkopnické práce v rozvoji sociální analýzy podnikových kolektivů, je novým cenným příspěvkem k teorii a praxi sociální analýzy a řízení sociálních procesů. Stane se bohatým zdrojem informací jak pro pracovníky teoretické sféry, tak pro vedoucí hospodářské pracovníky a stranické a odborové funkcionáře v socialistických podnicích.

František Kutta

V. I. Paniotto: Struktura mezilidských vztahů. Metodika i matematické metody výzkumu. (Struktura mezilidských vztahů. Metodika a matematické metody výzkumu.)

Kijev, Izdatel'stvo Naukova dumka 1975, 128 s.

V souvislosti s výsledky jednání XXV. sjezdu KSSS a XV. sjezdu KSC se musíme podrobněji zabývat marxisticko-leninskou sociologií jako aktivním prostředkem řešení sociálních problémů rozvinuté socialistické společnosti na cestě ke komunismu. Oba sjezdy ukázaly nové možnosti plodného výzkumu přírodních i společenských věd a zdůraznily nutnost jejich nejtěsnější součinnosti s životní praxí. Soudruh L. I. Brežněv v této souvislosti řekl: „Strana a stát potřebují výzkum problémů spojených především s všestranným rozvíjením a řízením výroby, potřebují doporučení, která by umožnila podstatně zvýšit efektivnost výroby.“

Diskuse sovětských ekonomů i sociologů a XXIV. sjezd KSSS již dříve ukázaly, že základní buňkou socialistické společnosti je výrobní kolektiv jako sociální skupina, která se rozhodujícím způsobem podílí nejen na tvorbě materiálních a duchovních hodnot společnosti, ale i na formování socialistického člověka. To přirozeně stále více soustřeďuje pozornost sovětských sociologů na otázky malých společenských skupin – výrobních kolektivů na závodech a pracovištích.

Jedním z výsledků tohoto zaměření je práce ukrajinského autora V. I. Paniotta

o struktuře mezilidských vztahů v malých skupinách a o metodice jejich výzkumu, která vyšla ruský v roce 1975. Tato práce vzbudí jistě pozornost našich sociologů a sociálních psychologů, protože je nejen popularizačním přehledem základů sociometrie, ale i originálním pokusem o aplikaci sociometrických metod na malé společenské skupiny socialistické společnosti, řeší tedy otázky hodné diskutované i u nás.

V. I. Paniotto již v *předmluvě* správně připomíná, že používání matematických metod je zákonitou etapou vývoje sociálních věd, vyvolanou požadavky společnosti. Matematické metody nenahrazují však kvalitativní analýzu obsahu sociálních jevů, naopak, jsou efektivním nástrojem poznání jen ve spojení s metodami kvalitativní analýzy dané vědy.

Monografie sama je věnována metodám měření souhrnu charakteristik specifických pro malou skupinu a obtížně kvantifikovatelných. Na rozdíl od ostatních sovětských autorů, kteří se v rámci sociometrie zabývali spíše otázkami skupinových norem a hodnot, se Paniotto zaměřuje na „vnější“ vrstvu malých skupin – na strukturu mezilidských vztahů. Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, obsahuje zavedenou předmluvu, závěr, metodologické přílohy a nechybí ani předmětný rejstřík a seznam literatury. Jsou zde diskutovány nejen sociometrické testy a preferenční volby, ale i nový princip sociometrických indexů, modelů skupinových vztahů a otázky skupinových podstruktur.

První kapitola objasňuje konceptní přístup autora. Je uvedena operacionalizací pojmového aparátu, například klasifikací charakteristik malé sociální skupiny z hlediska metod, které je možno používat pro její zkoumání. Je třeba ocenit snahu autora překonat jak neúplnost čistě kvalitativní analýzy, tak i jednostrannost plochých sociometrických výzkumů buržoazní sociologie. Definice malé sociální skupiny vychází z koncepce J. Szcze- pańskiego; podle metod výzkumu je dána:

1. charakteristikami, které nevyžadují speciálních nástrojů měření (jsou to například úkoly a cíle skupiny);
2. sociálně demografickými a antropologickými charakteristikami (například pohlavím, věkem, vzděláním, odborností, rodinným stavem);
3. strukturou mezilidských vztahů (ta je obsahem dané práce);
4. skupinovými normami a hodnotami.

Uvedená klasifikace charakteristik malých skupin umožňuje podle názoru autora dostatečně přesně stanovit místo metod výzkumu struktury mezilidských vztahů i vymezit hranice jejich použitelnosti, nutnosti jejich doplnění poznatky ostatních tří charakteristik. V této kapitole vysvětluje autor dále pojmy sociometrická otázka, sociomatrice, sociometrický index, sociogram a sociometrické grafy.

Druhá kapitola je nazvaná *Měření vztahů*. Autor vychází z korelační analýzy jako vhod-